

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Išvartyta Lietuva XXL formatu

2012-01-06

ŽURNALAS: KULTŪROS BARAI

TEMA: Teatras

AUTORIUS: Elona Bajorinienė

DATA: 2012-01

Išvartyta Lietuva XXL formatu

Elona Bajorinienė

Nacionalinis dramos teatras Kalėdų išvakarės ir Naujuosius metus sutiko trankiai, su keiksmiais (ojėzau). Triukšmingoje masuotėje ant aktorius ir Teatro sąjungos naujojo pirmininko Ramučio Rimeikio galvos šmėsčiojo Kalėdų senio kepuraitė, bet ne todėl, kad Mariaus Ivaškevičiaus pjesės „Išvarymas“, režisuotos Oskaro Koršunovo, premjera įvyko paskutinėmis gruodžio dienomis. Surūdijusiame laive, ant dugno, liūliuojamas Temzės vandenu, Kalėdas sutiko beveik mirtinai primuštas pagrindinis herojus – maišyto kraujo lietuvis Benas Ivanovas. Spektakliui išibėgėjant, keiksmų tolydžio mažėjo, bet grotesko daugėjo.

Muzikinis dramos spektaklis trunka daugiau kaip penkias valandas ir pasakoja vos ne „Krikštatevio“ vertą epopėją. Išvartyta Lietuva XXL formatu. Galutinis išpūdis neslegia, priešingai – publiką išlydi miela daina ir turistų fotoaparatus blykstės. Žiūrovai, kaip dabar dažnai nutinka, plojo atsistoję, ir tarp jų tikrai buvo emigrantų, sugrįžusių namo švęsti Kalėdų. Keistos tonacijos pramoga – tarsi Milano Kunderos aprašyta nepakeliama būties lengvybė.

„Išvarymas“ – ne visai įprastai rengtas spektaklis. Tokie projektai bręsta ilgai. Kad jis atsirado, visų pirma prisidėjo – atsiprašau – emigravusi Lietuva. O jau paskui išitraukė prasmingus ryšius mezganti Lietuvos kultūros atašė Jungtinėje Karalystėje Daiva Parulskienė, būsimasis NDT meno vadovas Audronis Liuga ir, žinoma, rašytojas Marius Ivaškevičius, kuriam buvo sudarytos sąlygos apsistoti Londone ir rinkti medžiagą pjesei autentiškoje aplinkoje. Daug lėmė ir deklaruota naujoji teatro programa, žadėjusi sutelkti po vienu stogu stipriausias kūrybines jėgas. 2010 m. rudenį, kai NDT vadovu tapo Martynas Budraitis, visas pirmasis sezonas iš esmės buvo skirtas realiam planavimui antrojo, kurio rezultatai ir turėjo parodyti, kaip ir ar sėkmingai teatras keičia kryptį. Žingsnis po žingsnio, pradėdamas nuo kamerinių pastatymų ir susikaupęs premjeroms didžiojoje scenoje, NDT per 2011/2012 m. sezono

pirmąją pusmetį pristatė save kaip teatrą Tribūną, aktyvios kūrybos, įdomaus kultūrinio vyksmo vietą.

Šiaip jau sena kaip pasaulis (e/i)migracijos tema tapo viena iš šiuolaikinės globalios visuomenės socialinio gyvenimo magistralių su daugiakrypčiu judėjimu. Dar visai neseniai, kai Lietuva atgavo nepriklausomybę, pirmiausia buvo kalbama apie XX a. emigrantų grįžimą ar išitraukimą į šalies gyvenimą. Vakariečių užuominos, kad netrukus ir mes patys neišvengiamai susidursime su naujais šio reiškinio pavidalais, tai tik laiko klausimas, atrodė nepagrįsti gąsdinimai, ar bent jau tolimesnė, todėl nepavojinga, perspektyva. Homogeniškai (jei ne klaustrofobiškai), gintis įpratusiai Lietuvai pirmiausia kėlė nerimą imigrantai, pabėgėliai iš skurdžių ar diktatoriškų kraštų. Bet procesas „netikėtai“ pasisuko priešinga kryptimi – masės ėmė ir išvažiavo. Keliomis bangomis. Naujausia, niekaip neslūgstanti, kilo maždaug prieš trejus metus. Šiandien viešojoje erdvėje jau sklendo futuristinės prognozės, kad pigią darbo jėgą teks importuoti iš tolimų ir artimesnių Rytų, nes savos greitai pritrūks. Kita vertus, neseniai LTV studijoje greta Lietuvos bočių sėdėjo ir diskutavo lietuviškai su akcentu ir be jo kalbantys išsilavinę kitašaliai ir savi reemigrantai (bravo vedėjai Editai Mildažytei už laidos „Europos vidury“ dalyvių parinkimą).

(E)migraciją kaip galimybę išnaudojo ne vienas, ypač jaunesnės ir vidurinėsios kartos, kūrėjas (ne tik iš kultūros srities). Štai keletas pavardžių: kompozitorius Vykintas Baltakas, operos solistai nuo Violetos Urmanos iki vadinamųjų „bohemičių“, dailininkas Žilvinas Kempinas, režisieriai Eimuntas Nekrošius, Rimas Tuminas, Cezaris Graužinis... Kad ir kur būtų jų namai, jie kuria, būna „ten ir čia“. Todėl nevysiškai įtikina Oskaro Koršunovo per spektaklio spaudos konferenciją pasakyti žodžiai, kad jis – irgi savotiškas emigrantas, nes neturi galimybių visų savo sumanymų realizuoti Lietuvoje. Dėl galimybių „čia“ – matyt, tiesa. Tačiau galimybės „ten“ – vis dėlto ne „išvarymas“, o talentu ir atkakliu darbu pelnytą pasirinkimą, istorijos dovana, kokios pusšimtį metų neturėjo ankstesnių kartų kultūros žmonės.

Nepasakysi, kad Lietuvos kūrėjai ignoruoja emigraciją kaip reiškinį. Nepretenduoju į išsamų vaizdą, galima prisiminti Paulinos Eglės Pukytės ironiškus patirties dviejose šalyse sugretinimus knygoje „Netikras zuikis“, Kristinos Sabaliauskaitės ir Agnės Narušytės kultūrinę publicistiką iš britų salyno (įdomu, kad visos trys išeivės yra baigusios Vilniaus dailės akademiją). Pastarosiomis dienomis perkamiausių knygų dešimtuose atsidadė Zitos Čepaitės lengva ranka parašytas „Emigrantės dienoraštis“, ir tai nenuostabu, nes kažin ar Lietuvoje rastume žmonių, kurių artimiausioje giminių, draugų ar pažįstamų aplinkoje nebūtų naujųjų emigrantų (kaip kadaise – tremtinių). Vis dėlto naujausio NDT spektaklio ambicija yra kito lygmens – tai bandymas kurti kolektyvinį emigravusios Lietuvos portretą.

„Išvarymo“ ir ankstesnės NDT premjeros – Jono Vaitkaus pastatyto Henriko Ibseno „Visuomenės prieš“ – pradžia panaši: kai publika įleidžiama į salę, abu spektakliai jau vyksta. „Visuomenės prieš“ scenoje grūdasi besilinksminantys žmonės, plyšauja, blyksi *spa* centro diskoteka. „Išvarymo“ scena, tokia pat didelė ir taip pat pilna žmonių, primena industrinį loftą ir tipiską britų barą su milžinišku ekranu per visą galinę sieną, transliuojančiu futbolo rungtynes. Scenografas Gintaras Makarevičius, jam talkinančios animatorės ir videomenininkės, rodomas Dariaus Žiūros videofilmas „Kelias“ su mirguliuojančiais vandenimis puikiai organizuoja ir išplečia scenos erdvę,

palieka vietos vaizduotei.

Mariaus Ivaškevičiaus tekstas toks tirštas, tarsi į pjesės formą būtų norėta sutalpinti romaną. Režisieriui teko veiksmą gryninti, kad jis neslėgtų, nedusintų žiūrovų. Geras vaistas – humoras, kurio nestokoja nei rašytojas, nei spektaklio kūrėjai. Režisieriui dar pasitelkus ir gyvai grojančius muzikantus, žiūrėti spektaklį tapo tikrai smagiau ir lengviau. Penki „Happyendless“ grupės muzikantai – Saulius Prūsaitis, Laimonas Jančas, Kęstutis Pavalkis, Paulius Adomėnas, Gediminas Augustaitis – yra lygiaverčiai spektaklio dalyviai, aktorių partneriai, padedantys išlaikyti spektaklio ritmą, spinduliuojantys uždegančią kūrybos energiją. Būtent iš muzikantų duobės sklinda pozityvas, „švarios gaidos“, skambančios tarsi kontrapunktas riebiai kalbinei aplinkai.

„Išvartyjų“ istorija prasideda ir baigiasi kolektyvine kelione autobusu. Jau pirmoji scena intriguoja į muzikinį taktą linguojančiais į „naują rytų“ išsiruošusių veidais, o epizodo kulminacijos, kai keliolika nederančių balsų iš širdies užbliuana dainą „Balnokit žirgus, lietuviai“, galėtų pavydėti pats Zappa. Dar viena puikiai surežisuota komiška masuotė – broliai ir sesės rankose laiko dalgius, kastuvus ir šakes, o didžiajame ekrane šie daiktai sklendo ore kaip besvoriai, niekam nereikalingi žaislai. Iškelę koją į Rytų Londono parko pievelę ir iškart apgauti, netekę pasų, būrai lietuviai išsiskirsto kas sau – ieškoti laimingo gyvenimo.

Pagrindinio herojaus tekstą režisierius padalija dviem aktoriams, kad suprastintų gana komplikotą pjesės struktūrą. Pasakojimas tampa aiškesnis, vertinamas per distanciją. Pusamžis Benas (Vytautas Anužis), sėdėdamas invalido vežimėlyje su išmeigta mažyte trispalve, tarsi kapitonas vairuoja spektaklį – susieja paskiras scenas, komentuodamas dvylikos metų klajonių istoriją. Suvaržytas, turintis viso labo mikrofoną, kad būtų girdimas, aktorius (drauge su muzikantais) diktuoja emocinį epizodų toną. Tai visko matęs vienakojis. Jo leksika jau švari, be keiksmų, bet gyvi prisiminimai vis dar gražia iš vidaus, verčia iš naujo išgyventi prievartą, meilę, kraipyti žandikaulius, mokantis anglų kalbos, verkti ir šauktis Aukščiausiojo, kai sugriūva paskutinis bandymas gyventi gražiai.

Visa tai išskleis atskirais siužetais jau kitas Benas – jaunasis Ainis Storpirstis, tapęs vienu iš aktorinių spektaklio atradimų. Atkaklus, nenuilstantis, akrobato sugebėjimų turintis vyrukas daug kartų viską pradeda nuo nulio, nuolat keičia vardus, apsimeta lenku, anglu, jau, regis, išsikapstys ir įsitvirtins, bet vėl nubloškiamas į dugną. Jo prieglobstis – laidojimo namai *Funeral*, minkščiausia lova – karstas, geriausias draugas – Fredis. Idealas vos nesužlunga, kai Benas sužino, kad Mercury gėjus, maža to – kažkoks azijietis, bet vis tiek sugebėjo tapti žmogumi, „gyvenimo čempionu“ (žinoma, spektaklyje gyvai atliekamas grupės *The Queen* hitas). Taip Benas pratinasi prie įvairovės, kuri į jo gyvenimą įsiveržia kartu su kaleidoskopiškai užklystančiais personažais. Toks, pavyzdžiui, yra Azimas (Tadas Gryn) – su tabaluojančia ant kaklo galva ir kvailu juokeliu *out of date* apie pasibaigusį dešros galiojimo laiką lūpose, amžinai laimingas, išsišiepęs, nuolankiai pasirengęs tapti kilimėliu kojoms valytis. Bet vis dėlto iki tam tikros ribos, kol neliečiamas jo fundamentas – koranas.

Per visą spektaklį Benas ieško savo priešo – vyro, po kurio smūgių per stebuklą liko gyvas, bet iš tikrųjų didysis jo, kaip ir visų spektaklio personažų, priešas tūno viduje. Spektaklio pabaigoje herojus, jau apsitrynęs Londone, kalba švariai, tačiau susikaupęs

įniršis, agresyvus barbaro genas niekur nedingo (tiesa, aktorius Ainio Storpірščio prigimtis tą bjaurastį gerokai sušvelnina).

Beno klajonių karuselė atskleidžia vis kitus likimus, spektaklyje jų gal koks tuzinas, tiesa, nelygu, kiek kuriam dramaturgas skiria vietas, o režisierius – sceninio laiko. Ryškiai švysteli anarchistė Olga (Elzės Gudavičiūtės vaidinama herojė atšiauresnė, kieta ir šiurkšti, palyginti su jausminga Gintarės Sabaliauskaitės vaidyba). Kalba ji su rusišku akcentu, kaip ir kiti personažai, turi mėgstamą žodelį *avtomatiškai* ir madingą draugelį – latvį Karli su oranžinėmis tamprėmis (Marius Čižauskas). Balalaikinė ukrainiečių pora, Saško (Irmantas Jankaitis) su Oksana (Rimantė Valiukaitė, Vitalija Mockevičiūtė), žiūri Kijevo TV, kuri per politinius skandalus transliuoja multikus, – tai išplečia spektaklio geografiją iki Rytų Europos platumų.

Įsimena ir stačiokiškos Reginos (Jolanta Dapkūnaitė, Neringa Bulotaitė), tarmiškai kalbančio Romo (Arūnas Vozbutas), apsimiegojusio Algirdo (Algirdas Dainavičius) veidai. Kartais atrodo, kad epizodų virtinė niekada nesibaigs, tarsi koks begalinis serialas. Gausybė medžiagos sprogdina tiek dramaturgo, tiek režisieriaus, tiek aktorių vaizduotę, vedžioja visus už nosies, ne visada pasiduoda disciplinai. Nors Koršunovas pjesę šiek tiek kupiūravo, atsisakė epizodo apie lenkė Karoliną ir sprogimą Londono metro, citatos iš filmo „Haris Poteris“, dar šio to, bet šiuos trumpinimus tuoj pat kompensuoja aktorių improvizacijos ir muzikiniai numeriai.

Už svaiginančių skrydžių ir sukrečiančių nuopuolių, švelnumo ir žiaurumo protrūkių, neįtikėtina groteskiškų istorijų iškyla paprastas kuklus noras – būti žmogumi. Iš esmės šitas siekis yra visų spektaklio personažų variklis. „Išvartytos“ Lietuvos ambicija.

„Arčiausiai žmogaus“ jaučiasi priartėjęs nuostabūs Edis (Martynas Nedzinskas). Konteinerių turinio žinovas, plaukus susukęs į dredus, kai gauną spyrį į tarpkoją, išraiškingai suvaidina ištisą pantomimą apie skausmą. Buvęs benamis neatpažįstamai pasikeičia, virsta glebiu dabita, dendžiu su languotomis kelnėmis (visus „vintažinius“ kostiumus parinko ar sukūrė Agnė Jagelavičiūtė). Netenki amo, kai šis karališkųjų medžioklių dalyvis staiga pratrūksta loti kaip šuo ir, metęs niekinamą žvilgsnį publikos pusėn, išeina toliau rinkti savo gyvenimo ančių.

Eglė – vienintelė emigrantų autobuso keleivė, kuri atvyko dar „būdama žmogumi“, ir nuėjo šiurpios degradacijos kelią. Su šia heroje Ivaškevičius susiejo nemažai epizodų, siužetiškai ne pačių originaliausių. Svajojusi fotografuoti žmones, jų sielas, Eglė „matuojasi“ ir barakudos, ir klubo prostitutės rūbą, ir islamišką burką. Aktorė Monika Vaičiulytė demonstruoja tokių emocijų išlydžių diapazoną, kad tampa viena ryškiausių spektaklio žvaigždžių. Svajonių nuotaką su firminių pirkinių krepšeliais, su baltų gėlių puokšte ir nuolat kartojamu *nevermind* („nesvarbu“) galėtų suvaidinti bet kuri aktorė. Bet kai reikia „išversti vidurius“ (Eglė klausia: „Ką mes čia veikiame? Kodėl iš viso mes šitam mieste?“) arba išgrūsti artimu tapusį Beną, žavioji blondinė parodo plėšrūno „nagus“, laukinę jėgą. Vaidmens viršūnė – epizodas, kai duris į klubą, tapusį vieninteliais jos namais, užtveria Mareku pasivadinęs apsaugininkas Benas. Blondinė, užsivilkusi žydrą triko, epizodą pradeda nuo lengvo flirto su oriai dirbančiu tautiečiu, kaskart sugrįždama su nauja energija ir įniršiu, tarsi galva daužytų sieną, kol virsta ant aukštakulnių klypinėjančia apgailėtina kale. Ji dar kartą pakyla lemiamai atakai – išsviesta iš orbitos, metalo tinklu kabarojasi jau ne prasigėrusi mergšė, o piktoji

dvasia. Po akimirkos peršlapusi, pažeminta ji sustingsta stop kadre – ventilatoriaus šachtoje žemyn galva pakimba sunaikintas žmogus.

Pasigėrėtiniais vaidybos perliukais virsta Beno susitikimai su dar vienu autobuso keleiviu – Vandalu (Marius Repšys). Gražu žiūrėti, kaip mirtini priešai broliaujasi ilgoje bičiulių sugėrovų scenoje. Spektaklio pradžioje Vandalas, po stora odine striuke slepiantis fantastiškai valdomą breiko šokėjo kūną, kalba išimtinai necenzūriniais žodžiais. „Neaišku, stiprus ar durnas“, anot jo paties, išibėgėjęs veiksmui, jis įterpia ir normalių žodžių, o keiksmams suteikia vis daugiau „teigiamų“ intonacijų. Vandalui, įsikūrusiam statybose, komforto viršūnė yra nudrengtas lėktuvo krėslas. Londone jis griaua, o Kaune stato namą – regi jį su balkonais prie upės ir Puntuko vaizdu. Vandalas siekį būti žmogumi dar labiau sustiprina svajonė turėti šunį – kartono lape nupieštas mastifo snukis Vandalui yra šventas paveikslas. Dar jis norėtų pamatyti karalienę ar bent jos rūmus, mat iki jų jam toloka. Kai turėsiamam mastifui Benas ir Vandalas renka vardą, aktoriai juokais pasiūlo savo tikrąsias (ir muzikuojančio Prūsaičio) pavardes, taip spektaklyje auginama žmogaus šuns metafora. Simpatiško snukio mastifas (vis dėlto, matyt, vardu Repšys) pasitinka Beną, kai šis ateina atsiimti Vandalas pelenų, supiltų į skardinę dėžę.

Viena išpūdingiausių spektaklio scenų – Vandalas ir Beno maudynės Temzėje. Į dumblą grimztantys vyrukai bando gelbėtis, sliuogia stulpais aukštyn, šaukiasi Jėzaus, o prie jų kojų stiebiasi žmonių piramidė. Biblinį vaizdą primenanti mizanscena. Spektaklyje aliuzija į Nukryžiuotąjį sušvinta ne kartą, tiek paskiras istorijas, tiek visą spektaklį kilstelėdama iki egzistencinio lygmens. Tai erdvė, kurioje dėl žmogaus sielos kovoja bestijos ir dievai. Šitoje erdvėje vyksta paskutinis Beno ginčas su burką vilkinčia Egle – jiedu stovi kaip įbesti ant baro kėdžių. Eglės frazė „tu maiše“ ir šėtoniškas juokas neleidžia abejoti, kieno viršus. Šitoje erdvėje atsiduria ir Olga, kai ją lyg baleriną Benas kelia aukštyn. Pirmą kartą – kaip svajonę, kai reikia išsiropšti į skvoterių bandomą užgrobti pastatą, kad jie pagaliau turėtų namus. Antrą – kai Olga išniekinama, ieškant jos tarpvietėje LSD (nuostabios mizanscenos – ikebanos, prie kurių ranką, spėju, pridėjo choreografė Vesta Grabštaitė). Dar viena vertikalė – iš šokančių žmonių suformuota rytietiško grožio kompozicija, tokia utopinė komanda *Babay United*, kai žiūrėdami futbolą Benas ir Azimas užlipa ant „minos“, t. y. užkabina tapatybės temą. Rytai ir Vakarai, Čingischanas ir Kristus, gyvulys ir žmogus yra svarbiausios spektaklio takoskyros, brėžiamos daugybe pavidalų, pasitelkiant aibę vardų.

„Išvaryme“ apstu literatūrinių aliuzijų ir kodų: Benas – tai ir garsusis Londono bokštas Big Benas, o didžiausias Beno priešas pavarde Stillmanas – išvertus reikštų „dar žmogus“ (jo dramą vaidina Paulius Ignatavičius). Painių užuominų ir sąryšių apstu. Kita vertus, daugiažodė Ivaškevičiaus pjesė galbūt slepia įvairių sceninių sprendimų galimybę. Štai paskutinė Beno mylimoji, korektiška britė Liz (Toma Vaškevičiūtė), kuriai patikėtas epilogas – pokalbis su Beno sūnumi, mažuoju „princu Viljamu“, klausinėjančiu apie ambicijas ir Harių Poterį. Pjesėje Liz lyg tarp kitko užsimena apie jogą ir Benui, kai ši apima įsiučio priepuoliai, vis pataria teisingai kvėpuoti. Spektaklyje šių frazių nėra, bet skaitant pjesę topteli, kad laisvai kvėpuoti mokėsi ir sovietinis kalinys iš Eimunto Nekrošiaus spektaklio „Kvadratas“. Netoli nuėjome.

